

НАУКОМЕТРІЯ І ВИДАВНИЧА СПРАВА

ВАКАРЕНКО
Олена Геннадіївна –
кандидат біологічних наук,
директор Видавничого дому
«Академперіодика» НАН України

АКАДЕМІЧНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ: СУЧАСНИЙ ФОРМАТ

У статті висвітлено концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі та актуальні питання підвищення «видимості» вітчизняної наукової періодики для світової спільноти.

Вступ

Станом на кінець 2014 р. установи НАН України видавали близько 300 назв періодичних видань фахової наукової літератури, з яких 91 журнал і 42 збірники наукових праць мають статус академічних, тобто одним із їх співзасновників є НАН України. Однак лише незначна частина цих видань доступна для наукової спільноти, особливо за кордоном, і проблема «видимості» для світу цих джерел наукової інформації сьогодні постає дуже гостро. Така «недоступність» є результатом інертності наукових видань у впровадженні сучасних технологій, а також обмеженого використання англійської мови. В умовах світової глобалізації та зростання рівня інформатизації суспільства дедалі більшої ваги набувають електронні джерела інформації. Науковий журнал, до змісту якого немає оперативного доступу в Інтернеті, швидко втрачає свою привабливість для користувачів. Крім того, нині мірилом ефективності діяльності наукової установи чи конкретного вченого стають не просто публікації, а статті саме в журналах, які входять до міжнародних наукометричних баз. Щоб видання потрапило до таких баз, воно має відповідати певним вимогам, основні з яких: наявність власного веб-сайту, англійськомовних резюме, міжнародний склад редколегії та авторів, унормування питань охорони авторського права, дотримання процедури рецензування статей, чітка періодичність виходу, посилання на журнал у публікаціях, вже проіндексованих у міжнародних наукометричних базах.

За даними останнього моніторингу (грудень 2014 р.), з 87 наукових академічних журналів власний сайт мають 42 видання, ще 40 журналів представлені на сайтах інститутів-видавців окремими веб-сторінками, які найчастіше містять неповну чи фрагментарну інформацію, або сторінками на ресурсах закордонних видавців, що здійснюють перевидання англійською мовою, а для 5 журналів НАН України електронний простір — це terra incognita. Крім того, з 40 власних сайтів наукових академічних журналів тільки третина відповідає сучасним вимогам наукометричних баз даних.

Аналіз ситуації, що склалася з представленням академічних наукових періодичних видань в електронному просторі, та вивчення досвіду найбільш «просунутих» вітчизняних журналів виявили, що в основі проблеми лежать питання організаційного характеру. Це спонукало нас сформулювати певні концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному просторі.

Основою «піраміди» академічного інформаційного блоку в електронному середовищі мають бути уніфіковані веб-ресурси всіх наукових періодичних видань. Попри все розмаїття вимог, які висувають агрегатори наукової інформації, можна виокремити усталений на сьогодні набір обов'язкових характеристик сайту наукового журналу. Наявність цих елементів є необхідною, якщо видання позиціонує себе як сучасне академічне.

Створення уніфікованих веб-ресурсів наукових періодичних видань

До обов'язкових загальних характеристик веб-ресурсу наукового періодичного видання можна віднести такі:

- веб-ресурс має бути окремим ресурсом, а не структурною частиною загального сайту наукової установи — видавця;
- веб-ресурс має бути легко доступним; адреса повинна бути короткою та зрозумілою, максимально полегшуючи пошук для користувачів Інтернету;

- видавець повинен забезпечити безперебійне функціонування ресурсу;

- інформація на веб-ресурсі має постійно оновлюватися; поточні випуски журналу, зміни у вимогах, правилах для авторів, складі редакційної колегії повинні бути своєчасно відображені;

- якщо в журналі використовується кілька мов, веб-ресурс має складатися з відповідної кількості структурних розділів з повним перекладом інтерфейсу. Крім того, структурні розділи повинні бути абсолютно ідентичними за набором (комплектністю) інформації.

До обов'язкових елементів структурного розділу веб-ресурсу наукового періодичного видання належать:

- *головна сторінка* з переходами на розділи іншими мовами, яка містить повну назву, міжнародний стандартний код серіального видання ISSN; правильне скорочення назви, рекомендоване для оформлення посилань; логотип (якщо є); інформацію про засновників, рік заснування видання, періодичність виходу; дані про зміну назви впродовж усіх років існування; інформацію про наукове спрямування журналу і його цільову аудиторію, рубрики видання; обкладинку поточного номера; відомості про агрегатори наукової інформації, до яких входять видання; переходи на інші сторінки; пошук по сайту;

- *інформаційні сторінки* «Редакційна колегія», «Авторам», «Архів», «Передплата», «Контакти»;

- *архів номерів*, де кожному номеру відповідає окрема сторінка зі змістом, у якому є перехід на окремі сторінки кожної статті номера;
- *кожна сторінка розділу* має містити назву видання відповідною мовою і його ISSN.

Видавничий дім «Академперіодика», визначивши обов'язкові характеристики та елементи, створив *електронний шаблон веб-ресурсу наукового періодичного видання* — типовий сайт. На основі цього програмного продукту можна легко створювати персональні веб-ресурси будь-якого академічного журналу. Сьогодні на цій базі вже функціонують персональні сайти загальноакадемічних журналів «Наука та інно-

вації» (<http://scinn.org.ua>) та його англомовної версії «Science and Innovations» (<http://scinn-eng.org.ua>), «Вісник НАН України» (<http://visnyk-nanu.org.ua>). Найближчим часом очікується відкриття нових сайтів журналів «Доповіді НАН України» (<http://dopovidi-nanu.org.ua>), «Український фізичний журнал» (<http://ujp.org.ua>) та його англомовної версії «Ukrainian Journal of Physics» (<http://ujp-eng.org.ua>).

Застосування DOI для наукових періодичних видань

З накопиченням в електронному просторі великого масиву наукового контенту перед науковцями постала проблема забезпечення оптимального пошуку окремих публікацій та стійкого зв'язку електронного посилання й публікації. Рішення запропонувала Міжнародна асоціація видавничих онлайн-зв'язків (Publishers International Linking Association, PILA). Кожній науковій публікації надається унікальний цифровий ідентифікатор об'єкта (Digital Object Identifier, DOI) – гіперпосилання, що забезпечує прямий зв'язок із публікацією. DOI – це вбудоване посилання, код, який дозволяє знайти будь-яку публікацію на будь-якому ресурсі незалежно від мови первинного посилання, чітко вказує розташування статті в Інтернеті, забезпечуючи постійний і надійний зв'язок між публікаціями. Причому DOI – це усталений шлях до публікації, який не залежить від зміни видавця, хостингу чи назви видання. За допомогою DOI користувач може легко відшукати потрібну йому публікацію.

Одним із важливих кроків до входження наукового видання в міжнародні наукометричні бази, а з 2015 р. й обов'язковим, є використання для своїх публікацій системи цифрових ідентифікаторів об'єктів. Ще донедавна користування DOI в Україні було вкрай обмеженим через те, що для отримання кодів необхідно бути членом організації PILA, сплачувати членські внески і регулярно, в стислі терміни вносити плату за окремі коди в іноземній валюті. Необхідність і доцільність одержання

DOI для якомога більшої кількості академічних наукових журналів була очевидною, тому Науково-видавнича рада НАН України підтримала спільну ініціативу Видавничого дому «Академперіодика» і передплатного агентства «Укрінформнаука» щодо укладання угоди з асоціацією PILA і входження до бази даних ідентифікаторів CrossRef.

Отже, в 2014 р. Укрінформнаука стала членом PILA і резидентом CrossRef і відтепер має усі необхідні повноваження для одержання та надання цифрових ідентифікаторів DOI. Установа-видавець кожного з видань НАН України може отримати DOI, уклавши відповідну угоду з агентством «Укрінформнаука» з оплатою в гривневому еквіваленті.

Однак видавцям, які бажають укласти угоду для одержання DOI, слід пам'ятати про таке:

1. Цифрові ідентифікатори не надаються виданням, веб-ресурси яких не задовольняють вимоги бази CrossRef, що чітко контролюється агентством. Варто підкреслити, що саме цим вимогам і відповідає структура запропонованого Академперіодикою типового сайту наукового періодичного видання, доповнена цільовою сторінкою кожної статті, що містить метадані для CrossRef.

2. Після реєстрації DOI його вже не можна видалити. Для всіх зареєстрованих у CrossRef цифрових ідентифікаторів необхідно завжди підтримувати метадані та робочі URL-адреси.

3. Видавець має створювати веб-посилання в поточних журнальних статтях на статті інших видавців, використовуючи DOI.

4. Списки літератури слід укладати англійською мовою згідно зі світовими стандартами, які використовують міжнародні наукометричні бази даних.

Оформлення пристатейних списків посилань

Отже, ми підійшли до ще однієї умови входження наукової періодики до світових наукометричних баз. Правильний опис використаних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитовану публікацію буде враховано

під час оцінювання наукової діяльності її авторів. За цитуванням журналу визначається його науковий рівень, авторитетність, ефективність діяльності його редакційної колегії тощо.

З цього випливає, що найважливішими складовими бібліографічних посилань є прізвища авторів і назви журналів. Причому в опис статті необхідно вносити прізвища всіх авторів, не скорочуючи їх кількість до трьох чи чотирьох. Заголовки статей не враховуються в аналітичній системі опису, проте вони дають додаткову інформацію про зміст публікації, і, наприклад, база даних Scopus рекомендує включати їх до посилань.

У списках літератури абсолютно неприпустимо використовувати український державний стандарт ДСТУ 7.1:2006. Жоден із зарубіжних стандартів бібліографічного опису не використовує розділові знаки, вживані в українському ДСТУ («//», «;» та «—»). Список літератури для Scopus та інших зарубіжних баз даних слід подавати окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог ДАК України, незалежно від наявності в ньому англійських джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, їх просто повторюють у списку, який готується в романському алфавіті. Для опису в переліку літератури україномовних чи російськомовних статей бібліографічні посилання транслітеруються.

Для зберігання і оформлення посилань можуть стати у пригоді спеціалізовані програми — бібліографічні менеджери. Здебільшого за їх допомогою користувач може швидко і грамотно скласти бібліографічний опис для публікації в будь-якому зарубіжному виданні відповідно до його вимог. До таких сервісів належать сайти www.bibme.org, www.zotero.org, www.mendeley.com, www.citethisforme.com та ін.

Єдина академічна платформа періодичних видань НАН України

Для якісного і повноцінного надання інформації про сайти наукових періодичних видань

НАН України, що існують як окремі ресурси, видавцям необхідно подбати про їх представлення на єдиній академічній платформі. Роль такої інтегральної інформаційної платформи виконує створений у межах загальноакадемічного порталу корпоративний веб-ресурс «Наукові публікації та видавнича діяльність НАН України» (www.publications.nas.gov.ua).

Це надзвичайно важлива частина у справі формування сегмента видавничої продукції в електронному просторі, оскільки вона дозволяє охопити весь спектр видавничої продукції НАН України. На ресурсі представлено постійно оновлювані каталоги періодичних і книжкових видань НАН України, пов'язані гіперпосиланнями з веб-ресурсами окремих видань, електронні версії загальноакадемічного збірника «Наука України у світовому інформаційному просторі», нормативні акти, що регламентують представлення наукових видань в електронному просторі, та іншу корисну довідкову інформацію.

У контексті обговорення формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному просторі варто відзначити визначну роль Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, яка працює над створенням фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка». Представлення в ній повного архіву кожного періодичного наукового видання має стати одним із головних завдань редакційних колегій та видавців.

Мовна політика

Ще однією обов'язковою умовою успішної діяльності будь-якого наукового видання є наявність англійської електронної версії сайту, що дає можливість представити свої публікації у світовому інформаційному просторі.

Мовна політика видання є виключно питанням інформаційної політики кожного окремого видання і належить до сфери компетенції редакційної колегії. Проте слід зважати на той факт, що світова наукова спільнота сьогодні спілкується англійською, і впровадження передових інформаційно-комунікаційних тех-

нологій потрібно розглядати в комплексі з повномасштабним впровадженням англійської мови. В іншому разі важко сподіватися на зростання «видимості» і доступності наукових видань НАН України в міжнародних базах даних і системах цитування наукової літератури.

Значна кількість наукових видань у світі виходить англійською мовою. В іншомовних країнах видавці найчастіше створюють паралельні версії англійською і національними мовами, що важливо з погляду осучаснення і розвитку національної наукової термінології. У пострадянських країнах, зокрема в Україні, на теренах яких загальноживаною науковою мовою була російська, досі збереглася традиція подавати наукову інформацію трьома мовами: національною, російською та англійською. Це дозволяє максимально розширити читацьку аудиторію.

Юридична підтримка видавничої діяльності

На завершення хочу звернути увагу на те, що представлення в інтернет-просторі видавничої

продукції НАН України потребує серйозної юридичної підтримки.

Сьогодні надзвичайно актуальними є питання регулювання охорони авторського права на видавничу продукцію в електронному середовищі, організації вільного доступу до наукових публікацій, захисту авторського права в електронному просторі. Чітка політика редакційної колегії щодо цих проблем є необхідною умовою оприлюднення наукових результатів. Видавничий дім «Академперіодика» розробив кілька видів договорів, що регулюють відносини авторів, редакцій, редколегій, видавців, у тому числі для випадків публікації праць у мережі Інтернет. Робота в цьому напрямі лише розпочалася. Вивчення світового досвіду вказує на актуальність подальшого вдосконалення практики охорони авторського права як у НАН України, так і в державі загалом. Першим кроком до цього є обов'язкове укладання ліцензійного договору між автором і видавцем щодо параметрів та умов використання наукового твору (прикладі типових ліцензійних договорів див. на сайті <http://akademperiodyka.org.ua>).